Fani Spalević*

Pregledni naučni rad
UDK 341.96:347.627.2(497.11:4-672EU)
doi: https://doi.org/10.56461/rep280126.06.S

EVOLUCIJA MERODAVNOG PRAVA ZA RAZVOD BRAKA: OD TRADICIONALNIH TAČAKA VEZIVANJA KA AUTONOMIJI VOLJE : SRPSKI ZMPP U SVETLU RIM III REGULATIVE

Sažetak

Autorka u radu razmatra potrebu prilagođavanja srpskih kolizionopravnih rešenja u oblasti razvoda braka sa elementom inostranosti savremenom razvoju međunarodnog privatnog prava. U radu se ispituje položaj autonomije volje u regulisanju ove oblasti, sa posebnim osvrtom na njena ograničenja u pravu Evropske unije – zahtev koneksiteta, vremenska, materijalna i formalna ograničenja sporazuma o izboru merodavnog prava, kao i mehanizme zaštite javnog poretka i „slabije strane". Analiziraju se razlike između režima Rim III Regulative i srpskog Zakona o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, koji ne poznaje autonomiju volje kao tačku vezivanja za razvod braka. Posebna pažnja posvećena je Nacrtu novog Zakona o međunarodnom privatnom pravu, koji u potpunosti preuzima model Rim III Regulative o određivanju merodavnog prava za razvod braka sa elementom inostranosti. Zaključuje se da bi normativna modernizacija srpskog međunarodnog privatnog prava u oblasti razvoda braka u skladu sa evropskim standardima doprinela njegovoj većoj fleksibilnosti i pravnoj sigurnosti.

Ključne reči: međunarodno privatno pravo, razvod braka, autonomija volje, Rim III Regulativa, Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja.

I Uvod

Procesi globalizacije, povećana mobilnost ljudi, kao i smanjivanje svih vrsti inhibicija (pravnih, kulturnih, psiholoških itd.) da se stupi u brak sa osobom drugačije nacionalnosti, veroispovesti ili rase doprineli su učestalom nastajanju porodičnih odnosa sa elementom inostranosti.[1] Porastom broja međunarodnih

* Autorka je studentkinja prve godine doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, email: fanispalevic14@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0007-5787-3151

[1] T. Varadi *et al*., *Međunarodno privatno pravo*, Beograd 2022, 287; H. Hatfield, Private International Law Concepts in Divorce, *American Journal of Family Law*, 19(2005)2, 1; R. Michaels,

brakova neminovno dolazi i do porasta broja razvoda takvih brakova.[2] U porodičnopravnoj literaturi razvod braka se definiše kao jedini pravni način prestanka punovažnog braka za života bračnih drugova.[3] Kako je brak ustanova koja je pod posebnom zaštitom države, zbog snažnog društvenog i javnog interesa koji se za ovu ustanovu vezuje, određivanje merodavnog prava u pogledu razvoda braka sa elementom inostranosti jedno je od najviše diskutovanih pitanja međunarodnog privatnog prava.[4]

Shodno tome, nije iznenađujuće da je evropski zakonodavac prepoznao značaj regulisanja razvoda braka sa elementom inostranosti na nivou Evropske unije. Kako su se tržište i mobilnost ljudi u Evropskoj uniji širili, tako je rasla i učestalost brakova između državljana različitih država.[5] Paralelno s tim trendom povećavao se i broj sporova nastalih usled njihovog prestanka. Upravo iz tih razloga nastala je Uredba Evropskog parlamenta i Saveta o primeni poboljšane saradnje u oblasti prava koje se primenjuje na razvod i zakonsku rastavu br. 1259/2010 od 20. decembra 2010. godine (u daljem tekstu: Rim

„Globalisation and Law: Law Beyond the State", in: *Law and Society Theory* (eds. R. Banakar, M. Travers), Hart, Oxford 2013, 288; I. Šimović, I. Ćurić, Europska unija i obiteljsko pravo: međunarodnoprivatnopravni, procesnopravni i materijalnopravni aspekti, *Ljetopis socijalnog rada* 22(2015)2, 164; B. Stjepanović, Regulisanje međunarodnog razvoda braka i Uredba Rim III – Efekat na pozitivno porodično zakonodavstvo, *Strani pravni život* 63(2019)1, 80.

[2] Na porast broja razvoda brakova sa elementom inostranosti utiče i povećanje stope razvoda uopšte, i to na međunarodnom nivou. Razloge za ovu pojavu možemo pronaći u povećanju individualizma, destigmatizaciji razvoda kao takvog, kao i liberalnijim propisima za razvod braka (poslednja evropska država koja nije poznavala institut razvoda braka, Malta, od 2011. godine ipak dopušta razvod, doduše uz veoma stroge uslove). Vid. U. Novaković, *Pravo na poštovanje porodičnog života*, Beograd, 2015; O. Cvejić-Jančić, Brak i razvod između prošlosti i budućnosti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* XLIII(2009)2, 63-87; D. Pešić Jenaćković, Razvod braka: istorijsko-pravni, demografski i sociološki aspekti, *Sociološki godišnjak* (2018)13, 41-58; I. Schwenzer, „Methodological Aspects of Harmonisation of Family Law", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 148-151; L. Stikane, What Effect Does European Private International Law on Cross-border Divorce Have on National Family Laws and International Obligations of the Member States?, *Athens Journal of Law* 5(2019)4, 435-436.

[3] S. Panov, *Porodično pravo*, Beograd 2011, 124; M. Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd, 2011, 133; M. Dika *et al.*, *Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu*, Beograd 1991, 121.

[4] T. Varadi *et al.*, *op. cit.*, 289-305; M. M. Wills, Conflicts of Law in Divorce Litigation: A Looking-Glass World?, *Campbell Law Review* 10(1987)1, 149.

[5] W. Pintens, „Europeanisation of Family Law", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 27.

III Regulativa, Regulativa).[6] Evropski zakonodavac opredelio se za unifikaciju kolizionopravnih pravila nasuprot unifikaciji supstantivnih normi, što je i očekivano s obzirom na značajne razlike u porodičnopravnim normama država članica Evropske unije.[7] U svakom slučaju, primena istih kolizionih normi od strane sudova različitih država češće će voditi primeni istog materijalnog prava, te su šanse da će materijalnopravni ishod razvoda braka u svakoj od država članica biti isti veće[8] (jedinstvenost rezultata).[9] Takođe, uvođenje jedinstvenog kolizionog režima za razvod braka ima za cilj da ublaži rizik[10] da pravila o nadležnosti iz Regulative Brisel II ter[11] *de facto* podstaknu takozvani

[6] Tekst Rim III Regulative na svim jezicima država članica Evropske Unije dostupan je na sledećem linku: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32010R1259, posećeno: 31. 1. 2026.

[7] Sve do nekoliko godina pre donošenja Rim III Regulative, porodično pravo retko je bilo predmet opsežnih uporednopravnih studija, a unifikacija u ovoj oblasti nije imala mnogo uspeha (W. Pintens, *op. cit.*, 6). Upravo zbog često nepremostivih razlika u nacionalnim pravima (vid. D. Bradley, „A Family Law for Europe? Sovereignty, Political Economy and Legitimation", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003), član 13 Rim III Regulative nalaže kako „Ništa u ovoj uredbi neće obavezati sudove države članice učesnice čiji zakon ne predviđa razvod ili ne smatra predmetni brak važećim za svrhu postupka razvoda da proglase razvod na osnovu primene ove uredbe."

[8] Time se smanjuje bojazan od postojanja „hramaljućih" razvoda. „Hramaljući" porodičnopravni odnosi su pravni odnosi koji postoje po pravu jedne zemlje, ali ih pravo drugih zemalja ne priznaje (N. Dethloff, „Arguments for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 44). Međutim, kada je reč o bračnim postupcima na teritoriji Evropske unije, odluke donete u jednoj državi članici priznaju se u drugim državama članicama u skladu sa članom 38 Regulative Brisel II ter, te materijalno pravo koje je primenjeno u državi porekla odluke samo po sebi nema uticaja na priznanje presude. To je dodatno naglašeno u članu 70, u kojem se navodi da se „priznanje presude ne može odbiti samo zato što pravo države članice u kojoj se priznanje zahteva ne bi dozvolilo razvod, zakonsku rastavu ili poništaj braka na osnovu istih činjenica."

[9] Fridrih Karl fon Savinji je već u 19. veku smatrao kako je, usled razvoja kretanja ljudi i razmene dobara, neophodno da pravni odnosi, u slučaju sukoba zakona, budu na isti način presuđeni, i to bez obzira na to u kojoj se državi presuda izriče. Rešenje koje je prelagao jeste upravo stvaranje nadnacionalnih pravila (T. Varadi *et al.*, *op. cit.*, 247). Naravno, neophodno je osigurati jednoobraznost u primeni nadnacionalnih pravila – jednoobrazno tumačenje zapravo omogućava jednoobraznim pravilima da postignu svoje ciljeve, te unifikacija sama po sebi nije dovoljna.

[10] Naravno, rizik time nije u potpunosti sprečen, jer „forum šoping" može i dalje biti praktično relevantan sve dok postoje druge razlike između pravnih sistema država članica (na primer, procesne norme, tumačenje braka kao pravnog pojma, javni poredak...).

[11] Uredba br. 2019/1111 od 25. juna 2019. godine o nadležnosti, priznavanju i izvršenju odluka u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti, kao i o međunarodnoj otmici

„forum šoping" (engl. *forum shopping*)[12] tj. praksu u kojoj strana koja pokreće postupak bira gde će podneti tužbu na osnovu toga koji sud će verovatno doneti po nju najpovoljniju presudu.[13]

Rim III Regulativa određuje merodavno pravo za razvod braka, ali samo u nedostatku izbora – autonomija volje (doduše ograničena, o čemu će kasnije biti reči) je primarna tačka vezivanja koju Regulativa predviđa.[14] U tome se ogleda najznačajnija razlika između režima razvoda braka sa elementom inostranosti u Evropskoj uniji i Srbiji. Iako je autonomija volje višedecenijski stub međunarodnog privatnog prava,[15] njena primena u regulisanju porodičnopravnih odnosa je relativno nova i još uvek se razvija. Stoga, nije nimalo iznenađujuće što srpski Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja (u daljem tekstu: ZMPP), koji je na snazi od 1983. godine,[16] bračnim drugovima ne priznaje pravo izbora merodavnog prava za razvod braka. Sa razvojem međunarodnog privatnog prava u oblasti porodičnopravnih odnosa, pitanje da li srpski ZMPP treba da sledi rešenje Rim III Regulative prirodno se nameće.

---

dece. Regulativa Brisel II ter zamenila je Regulativu Brisel II bis, odnosno Uredbu br. 2201/2003 od 27. novembra 2003. o nadležnostima i priznanjima i izvršenjima presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti.

[12] Sudovi kontinentalnih zemalja praktično su nemoćni pred pojavom „forum šoping", s obzirom na to da je doktrina *forum non conveniens* tekovina anglosaksonskih sistema. Shodno tome, evropski sudovi ne bi mogli zaključiti da, iako postoji nadležnost postupajućeg suda, neka druga jurisdikcija predstavlja prikladnije mesto da se spor raspravi, već bi morali zasnovati nadležnost prema odgovarajućem osnovu i nastaviti postupak. Vid. T. Varadi *et al*., *op. cit.*, 503-505. Za više o funkcionisanju doktrine *forum non conveniens* u praksi vid. P. Rogerson, *Collier's Conflict of Laws*, 4th ed. Cambridge 2013, 164-186.

[13] M. Stanivuković, M. Živković, *Međunarodno privatno pravo – Opšti deo*, Beograd 2010, 21-22; P. Franzina, The Law Applicable to Divorce and Legal Separation under Regulation (EU) No. 1259/2010 of 20 December 2010, *Cuadernos de Derecho Transnacional* 3(2011)2, 87.

[14] U svakom slučaju, predviđena je univerzalna primena Rim III Regulative. Prema članu 4, pravo određeno kao merodavno na osnovu Regulative primenjivaće se bez obzira na to da li se radi o pravu države članice Evropske unije ili ne.

[15] M. Pfeiffer, Choice of Law in International Family and Succession Law, *The Lawyer Quarterly* 2(2012)4, 291.

[16] Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, *Službeni list SFRJ*, br. 43/82 i 72/82 - ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 - dr. zakon.

II Autonomija volje kao tačka vezivanja u kolizionim normama koje regulišu porodičnopravne odnose

Autonomija volje kao tačka vezivanja u domenu porodičnopravnih odnosa polazi od ideje da bi strane u privatnopravnim odnosima trebalo, barem u određenoj meri, da budu slobodne da izaberu pravo koje će se primeniti na njihov odnos. Razlozi za takav pristup ogledaju se u činjenici da autonomija volje kao tačka vezivanja unapređuje pravnu sigurnost, predvidljivost i fleksibilnost, kako u privrednim, tako i u drugim privatnopravnim odnosima.[17] Shodno tome, autonomija volje je već naširoko priznata pri određivanju merodavnog prava za međunarodne privredne ugovore, kao i ugovore uopšte.[18] I više od toga, u pravu Evropske unije autonomija volje čini centralni koncept međunarodnog privatnog prava u celini. Rim I Regulativa[19] ugovornim stranama dozvoljava da izaberu pravo bilo koje države kao merodavno za svoj ugovor. Takođe, Rim II Regulativa[20] pruža strankama široku autonomiju u pogledu izbora merodavnog prava za privatnopravne odnose koji proizilaze iz vanugovornih obaveza. Autonomija volje pronašla je svoje mesto i u porodičnopravnim odnosima, putem Rim III Regulative.[21]

---

[17] P. McEleavy, Harmonizing the Law Applicable to Divorce and Legal Separation – Enhanced Cooperation As The Way Forward?, *International and Comparative Law Quarterly* 59(2010)4, 1152; M. Torga, Party Autonomy of the Spouses under the Rome III Regulation in Estonia – Can Private International Law Change Substantive Law?, *Netherlands Journal on Private International Law* 12(2012)4, 547; M. Pfeiffer, *op. cit.*, 292.

[18] M. Đorđević, M. Jovanović, „Unifikacija ugovornog prava u Evropskoj uniji – kolizioni i materijalnopravni aspekti", u: *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. V. Radović), Beograd 2013, 203; M. Pfeiffer, *op. cit.*, 292; J. Gray, Party Autonomy Under the New Brussels IIa (Recast) Regulation: Stalemates and Innovation, *Utrecht Law Review* 18(2022)1, 48.

[19] Uredba br. 593/2008 od 17. juna 2008. o pravu koje se primjenjuje na ugovorne obaveze.

[20] Uredba br. 864/2007 od 11. jula 2007. o pravu koje se primjenjuje na vanugovorne obaveze.

[21] Ova promena nije se desila naglo; i ranije je autonomija volje u evropskom međunarodnom privatnom pravu služila kao polazna tačka za određivanje prava koje se primenjuje na različite porodične odnose. Na primer, Uredba o izdržavanju iz 2008. godine (Uredba Saveta (EZ) br. 4/2009 od 18. decembra 2008. godine o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i saradnji u pitanjima koja se odnose na obaveze izdržavanja) zajedno sa odgovarajućim Haškim protokolom iz 2007. godine (Protokol Haške konferencije o međunarodnom privatnom pravu od 23. novembra 2007. o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja) omogućava ograničenu autonomiju volje strankama kako bi izabrale merodavno pravo za svoje obaveze izdržavanja sa elementom inostranosti.

Međutim, autonomija volje kao tačka vezivanja je svoj put ka puštanju korena u porodičnopravnom domenu započela tek pre nekoliko decenija,[22] i to ne u svim pravnim sistemima uspešno kao u pravu Evropske unije.[23] Naime, kao što je na početku nagoveštено, porodično pravo u velikoj meri odražava društvenu percepciju uloge porodice, što predstavlja jednu od njegovih temeljnih osobina.[24] Retko koja pravna oblast je toliko prožeta uticajem tradicije, kulture i društvenih vrednosti kao što je to slučaj sa porodičnim pravom.[25] Porodično pravo se tradicionalno smatra oblašću koja zahteva pojačanu zaštitu i kontrolu države, takođe radi zaštite slabije strane u pravnom odnosu.[26] Shodno tome, reč je o pravnoj sferi u kojoj dominiraju imperativne norme, čime je prostor za autonomiju volje učesnika znatno sužen. Stoga ne iznenađuje što su iste karakteristike prenete i na regulisanje porodičnopravnih odnosa sa elementom inostranosti, gde je takođe prisutna snažna uloga države i ograničena autonomija učesnika porodičnopravnih odnosa. Upravo iz svih navedenih

---

[22] M. Pfeiffer, *op. cit.*, 292; J. Gray, *op. cit.*, 46; I. Medić Musa, Poboljšana suradnja – Quo vadis, Europa? *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 62(2012)1-2, 279-280.

[23] „Uspeh" je, čak i u međunarodnom privatnom pravu Evropske unije, diskutabilan u najmanju ruku. Prema stanju iz februara 2026. godine, Rim III Regulativa se neposredno primenjuje u svega 17 država članica Evropske unije. Preostale države nisu joj pristupile prvenstveno zato što ne žele da primenjuju strano pravo u oblasti razvoda braka i zakonske rastave. Razlozi za takav stav leže, s jedne strane, u praktičnim poteškoćama i troškovima koje primena stranog prava može izazvati, a s druge strane, u rezervama prema njegovom mogućem sadržaju — bilo zato što ne žele da otežavaju razvod braka, bilo zato što nastoje da zaštite instituciju braka i ne prihvataju liberalnija rešenja od onih koja predviđa njihovo nacionalno zakonodavstvo. L. Stikane, *op. cit.*, 435-436; G. Beilfuss, „The Unification of Private International Law in Europe: A Success Story?", in: *Future of Family Property in Europe* (eds. K. Boele-Woelki, J. Miles, J. M. Scherpe), Cambridge 2011, 338-339.

[24] M. T. Muelders-Klein, „Towards a European Civil Code on Family Law? Ends and Means", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 109.

[25] O tome ponajvše svedoči sudska praksa u oblasti određivanja merodavnog prava za porodičnopravne odnose. Naime, pri razmatranju slučaja *Bellinger v Bellinger* od 10. aprila 2003 (Dom lordova, Velika Britanija), uzimajući u obzir važnost porodičnopravnih pitanja po društvo kao takvo, sudija je naglasila: „Međutim, zabrinuti smo zbog priznanja braka, koje je, kao i razvod, pitanje statusa i nije samo na supružnicima da odlučuju. To utiče na društvo i pitanje je javnog poretka. Iz tog razloga, brak je u posebnom položaju i razlikuje se od, na primer, promene pola u vozačkoj dozvoli, knjižici socijalnog osiguranja i tako dalje." Vid. A. Barlow, W v W (Nullity: Gender) and B v B (Validity of Marriage: Transsexual) – A new approach to transsexualism and a missed opportunity?, *Child and Family Law Quarterly* 13(2001)2, 225-241.

[26] M. Pfeiffer, *op. cit.*, 292; P. Franzina, *op. cit.*, 88; J. Gray, *op. cit.*, 47.

razloga su nacionalna zakonodavstva u ovoj oblasti tokom vekova razvijala specifična i međusobno različita rešenja, što je rezultiralo izraženim i duboko ukorenjenim razlikama između pravnih sistema različitih država.

Srpsko međunarodno privatno pravo gotovo da ne poznaje autonomiju volje kao tačku vezivanja u određivanju merodavnog prava za porodičnopravne odnose sa elementom inostranosti. Izvedena autonomija volje[27] predviđena je jedino pri određivanju merodavnog prava za ugovorne imovinske odnose bračnih drugova,[28] budući da se radi o čisto imovinskom aspektu braka kao inače porodičnopravne institucije. Pod posebnom zaštitom države u srpskom porodičnom pravu je ustanova braka – u pogledu punovažnog zaključenja braka, država propisuje materijalne i formalne uslove sa ciljem da eliminiše brakove koji ne bi odgovarali nazorima društvene zajednice;[29] u pogledu razvoda braka, država teži da, između ostalog, eliminiše prostor za potencijalno izigravanje zakona.[30] Iako Nacrt Zakona o međunarodnom privatnom pravu (u daljem tekstu: Nacrt, Nacrt novog ZMPP), sačinjen još u julu 2014. godine, a o kojem će kasnije biti reči, predviđa autonomiju volje pri određivanju merodavnog prava za brojne porodičnopravne odnose, isti za sada (više od decenije kasnije) nije usvojen.[31]

---

[27] Takozvani izvedeni izbor merodavnog prava dopušten je kolizionim normama prava strane države koje je merodavno na osnovu objektivnih kolizionih pravila države foruma. M. Dika *et al*., *op. cit*., 129-130; S. Đorđević, Postupanje javnog beležnika prilikom zaključenja bračnog ugovora sa elementom inostranosti – nekoliko napomena iz ugla međunarodnog privatnog prava, *Glasnik prava* 15(2004)2, 34.

[28] Član 37 ZMPP:

„Za ugovorne imovinske odnose bračnih drugova merodavno je pravo koje je u vreme zaključenja ugovora bilo merodavno za lične i zakonske imovinske odnose.

Ako pravo određeno u stavu 1. ovog člana predviđa da bračni drugovi mogu izabrati pravo koje je merodavno za bračno-imovinski ugovor, merodavno je pravo koje su oni izabrali."

[29] T. Varadi *et al*., *op. cit*., 289.

[30] *Ibid*., 305; M. Dika *et al*., *op. cit*., 122. Razvod braka je pod još snažnijom kontrolom države u zemljama anglosaksonske pravne tradicije. Generalni pristup je da je merodavno pravo za razvod isključivo *lex fori*, odnosno primena stranog prava uopšte i ne dolazi u obzir. J. Fawcett, J. M. Carruthers, *Cheshire, North & Fawcett – Private International Law*, 14th edition, Oxford 2008, 967.

[31] Tačnije, Nacrt novog ZMPP već punih dvanaest godina nije ni upućen Narodnoj skupštini na razmatranje i usvajanje. Polazeći od te činjenice, autorka će se u ovom radu ograničiti na sažetu analizu pojedinih normativnih rešenja predviđenih Nacrtom, imajući u vidu da se, u postojećim institucionalnim i zakonodavnim okolnostima, ne može sa izvesnošću očekivati njegovo skoro upućivanje u zakonodavnu proceduru.

III Ograničenja autonomije volje prema Rim III Regulativi

1. Koneksitet

Rim III Regulativa u članu 5(1) predviđa da bračni drugovi mogu izabrati jedno od ponuđenih prava kao merodavno za razvod braka.[32] Po prirodi stvari,[33] u pitanju su: a) zajedničko uobičajeno boravište bračnih drugova u trenutku sklapanja sporazuma; ili b) poslednje zajedničko uobičajeno boravište bračnih drugova, ako jedan od njih i dalje ima isto uobičajeno boravište u trenutku sklapanja sporazuma; ili c) pravo države čiji je bilo koji bračni drug bio državljanin u trenutku sklapanja sporazuma; ili (d) *lex fori*. Dakle, Regulativa propisuje ograničenu autonomiju volje kao tačku vezivanja za razvod braka.

Koneksitet izabranog prava sa datim porodičnopravnim odnosom zatražen je po sistemu enumeracije, odnosno zakonodavac je nabrojao veze koje smatra relevantnim kao one koje dolaze u obzir pri izboru prava. Nije iznenađujuće što zakonodavac zahteva snažnu vezu između izabranog prava i privatnopravnog odnosa na koji će se to pravo primeniti u oblasti kao što je porodično pravo. Naime, pristalice ograničene autonomije volje kao koncepta uglavnom ističu sledeće argumente:[34] učesnici privatnopravnog odnosa treba da biraju samo ono pravo koje zaista poznaju i razumeju;[35] može se desiti da sud zemlje koja ne

---

[32] Član 5(1) Rim III Regulative glasi:
„Supružnici se mogu dogovoriti da odrede pravo koje se primenjuje na razvod i zakonsku rastavu, pod uslovom da je to jedno od sledećih prava:
(a) pravo države u kojoj supružnici imaju uobičajeno boravište u vreme zaključenja sporazuma; ili
(b) pravo države u kojoj supružnici poslednje imali uobičajeno boravište, ukoliko jedan od njih još uvek tamo boravi u vreme zaključenja sporazuma; ili
(c) pravo države čije je državljanstvo bilo koji od supružnika u vreme zaključenja sporazuma; ili
(d) pravo mesta gde se vodi postupak."

[33] Smatra se da se zakonodavac prilikom propisivanja kolizionih normi opredeljuje za merodavnost onog prava koje je u najbližoj vezi sa datim činjeničnim skupom (T. Varadi *et al., op. cit.*, 87-88), baš kao što su, u ovom slučaju, prava koja bračni drugovi mogu izabrati kao merodavna za razvod braka. To je u skladu sa Savinjijevim stavom da svaki privatnopravni odnos ima svoje težište, koje se identifikuje upravo putem elemenata koji se smatraju najkarakterističnijim za prirodu tog odnosa (T. Varadi *et al., op. cit.*, 87).

[34] *Ibid.*, 378-379.

[35] Međutim, učesnici privatnopravnog odnosa mogu poznavati i pravo koje nije snažno povezano sa njihovim odnosom. Stoga, usled njihovog poznavanja i razumevanja određenog prava ono može predstavljati „razumnu bazu", odnosno upravo je činjenica da to pravo poznaju i razumeju razumni razlog za odabir upravo tog prava. Za više o ovoj teoriji vid. D. Cavers, Contemporary Conflicts of Law in American Perspectives, *Recueil des Cours* 130 (1970), 221.

poznaje neograničenu autonomiju volje odbije da prihvati izbor prava u slučaju nepostojanja koneksiteta;[36] učesnicima privatnopravnog odnosa potencijalno se omogućava da lakše izigraju pravo ukoliko se koneksitet ne bi zahtevao.[37]

Uobičajeno boravište, koje se može smatrati autonomnim pojmom prava Evropske unije,[38] odgovara centru životnih aktivnosti pojedinca[39] te se stoga često koristi kao primarna tačka vezivanja.[40] Time se obezbeđuje da prava i obaveze pojedinca, i to pre svega u porodičnim pitanjima, podležu istom režimu kao i prava i obaveze bilo kog drugog ko boravi u zemlji, bez obzira na njihovo državljanstvo i druge faktore.[41] Opšteprihvaćeno je da, prema relevantnim pravilima prava Evropske unije, pojedinac ne može imati više od jednog uobičajenog boravišta istovremeno.[42] Državljanstvo, kao javnopravni odnos između države i pojedinca, predstavlja vezu na osnovu koje se određuje pripadnost određenog lica jednoj državi.[43] Shodno tome, radi se o tipičnoj tački

[36] Ovaj argument, doduše, nema puno smisla. Kako se ističe u literaturi, i pri izboru koneksnih prava može se desiti da sud zemlje koja prihvata sistem ograničene autonomije volje i dalje odbije da primeni izabrano pravo, ukoliko smatra da veza između privatnopravnog odnosa i izabranog prava nije dovoljna da opravda njegovu primenu. T. Varadi *et al*., *op. cit*., 378.

[37] Regulative Rim I i Rim II ne zahtevaju koneksitet, odnosno predviđaju neograničenu autonomiju volje. Upravo iz tog razloga oba akta sadrže normu koja propisuje kako, ukoliko se svi elementi relevantni za određeni privatnopravni odnos u vreme izbora merodavnog prava nalaze u zemlji koja nije zemlja čije je pravo izabrano, učinjeni izbor neće uticati na primenu imperativnih normi prava te druge zemlje (član 3(3) Rim I Regulative, odnosno član 14(2) Rim II Regulative). Nasuprot tome, ovakva odredba je nepotrebna u kontekstu autonomije volje koju propisuje Rim III Regulativa.

[38] P. Rogerson, *op. cit*., 32; J. Fawcett, J. M. Carruthers, *op. cit*., 947.

[39] Uobičajeno boravište sastoji se od dva konstitutivna elementa – konstantan (znatne dužine, ali ne nužno i neprekidan) boravak na određenoj teritoriji, i takozvani *animus resendi* (navika, odnosno pravilnost boravka). Vid. *Anna Herrero Romeu v European Commission* od 25. oktobra 2005. (Sud pravde Evropske unije), *Pedro Magdalena Fernández v Commission of the European Communities* od 28. septembra 1993. (Sud pravde Evropske unije). U pitanju je činjenični koncept za čije sticanje nije potrebna poslovna sposobnost, te uobičajeno boravište mogu imati i, na primer, maloletnici. Vid. T. Varadi *et al*., *op. cit*., 275; P. Rogerson, *op. cit*., 36-37.

[40] Za razliku od zakonodavca Evropske unije, srpski, tačnije bivši jugoslovenski zakonodavac, opredelio se za državljanstvo kao primarnu tačku vezivanja. Prebivalište se u srpskom ZMPP koristi kao supsidijarna tačka vezivanja, iako se smatra da koncept uobičajenog boravišta preti da izbaci koncept prebivališta iz upotrebe. Vid. T. Varadi *et al*., *op. cit*., 264-277.

[41] P. Franzina, *op. cit*., 97.

[42] *Ibid*., 96-97; *Marinos v. Marinos* od 3. septembra 2007. (Visoki sud Engleske i Velsa, Velika Britanija).

[43] Državljanstvo u zemljama Evropske unije određuje se na isti način kao i u srpskom pravu – za potrebe rešenja problema kvalifikacije ovog instituta, koristi se putativni *lex causae*. Stoga se

vezivanja za statusna, porodična i nasledna pitanja, a kao tačka vezivanja od posebne je važnosti za „emigracione zemlje".[44] Takođe, iako kulturni identitet pojedinca predstavlja kombinaciju širokog spektra faktora (na primer, jezik, religija, moralna uverenja) često se izražava stav da državljanstvo kao povezujući faktor predstavlja pogodno sredstvo kojim se kulturni identitet može očuvati na planu međunarodnog privatnog prava.[45] Pravo suda pred kojim se vodi postupak, odnosno *lex fori*, po svojoj prirodi štiti materijalnopravna načela države suda, što je naročito važno u oblasti porodičnog prava.[46] Osim toga, potencijalni izbor *lex fori* u suštini znači da stranke mogu da izaberu pravne sisteme bilo koje od država čiji sudovi bi mogli imati nadležnost prema članu 3 Regulative Brisel II ter.[47] Dakle, time je efektivno dodata još jedna moguća opcija za izbor merodavnog prava onima koji su već eksplicitno navedeni u članu 5(1) Rim III Regulative – uobičajeno boravište jednog od bračnih supružnika, pod određenim uslovima.

---

državljanstvo se treba utvrditi u skladu sa pravilima države koja izgleda da je „spremna" da dodeli takav status pojedincu čija se nacionalna pripadnost utvrđuje, odnosno prema pojmovima i normama zemlje verovatnog državljanstva. Vid. T. Varadi *et al*., *op. cit*., 270-271.

[44] Emigracionim zemljama, iz kojih ljudi tradicionalno odlazi kako bi migrirali u imigracione zemlje, najviše odgovara državljanstvo kao primarna tačka vezivanja, jer na taj način mogu zadržati merodavnost sopstvenog materijalnog prava nad svojim državljanima koji žive i rade u drugoj državi (T. Varadi *et al*., *op. cit*., 276; V. Pavić, M. Jovanović, „Evolucija principa uređivanja privatnopravnih odnosa sa elementom inostranosti u srpskim kodifikacijama međunarodnog privatnog prava", u: *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. V. Radović), Beograd 2020, 434-435). Srbija je jedna od tih zemalja, kao i određene, doduše malobrojne, zemlje Evropske unije.

[45] P. Franzina, *op. cit*., 97.

[46] *Ibid*., 93.

[47] Član 3 Regulative Brisel II ter glasi:
„U pitanjima koja se odnose na razvod, zakonsku rastavu ili poništenje braka, nadležnost imaju sudovi države članice:
(a) na čijoj teritoriji:
(i) supružnici imaju uobičajeno boravište,
(ii) supružnici su imali poslednje uobičajeno boravište, ukoliko jedan od njih još uvek tamo boravi,
(iii) tuženi ima uobičajeno boravište,
(iv) u slučaju zajedničkog zahteva, bilo koji od supružnika ima uobičajeno boravište,
(v) tužilac ima uobičajeno prebivalište ako je tamo boravio najmanje godinu dana neposredno pre podnošenja zahteva, ili
(vi) tužilac ima uobičajeno prebivalište ako je tamo boravio najmanje šest meseci neposredno pre podnošenja zahteva i državljanin je dotične države članice; ili
(b) državljanstva oba supružnika."

Važno je napomenuti da iako član 5(1), pri ograničavanju autonomije volje bračnih drugova, suštinski nabraja ista merodavna prava kao i član 8 Regulative,[48] koji određuje merodavno pravo za razvod u odsustvu izbora od strane bračnih drugova, ovi se članovi po svojoj suštini značajno razlikuju. Naime, dok član 5(1) omogućava bračnim drugovima da izaberu jedno od četiri alternativna prava, u članu 8 ta ista četiri prava postavljena su u hijerarhijski poredak, odnosno radi se o supsidijarnim tačkama vezivanja (svaka tačka vezivanja dolazi u obzir tek ukoliko prethodna nije primenljiva).

2. Vremensko ograničenje

Sporazum o određivanju merodavnog prava je vremenski ograničen – može se zaključiti najkasnije u trenutku pokretanja postupka pred sudom, osim izuzetno, ukoliko pravo države foruma to predviđa, i tokom samog postupka.[49] Međutim, nije određen najraniji trenutak pre kojeg se sporazum ne može zaključiti. Stoga je Rim III Regulativa u pravnoj doktrini kritikovana jer prećutno dozvoljava bračnim drugovima da veoma rano izvrše izbor merodavnog prava za razvod – potencijalno čak i pre samog zaključenja braka, pri zaključenju (pred)bračnog ugovora.[50]

[48] Član 8 Rim III Regulative glasi:
„U odsustvu izbora u skladu sa članom 5, razvod i zakonska rastava podležu pravu države:
(a) u kojoj supružnici imaju uobičajeno boravište u vreme pokretanja postupka pred sudom; ili, ako to nije slučaj
(b) u kojoj su supružnici imali poslednje uobičajeno boravište, pod uslovom da period boravišta nije završen više od 1 godine pre pokretanja postupka pred sudom, ukoliko jedan od supružnika još uvek boravi u toj državi u vreme pokretanja postupka pred sudom; ili, ako to nije slučaj
(c) čiji su oba supružnika državljani u vreme pokretanja postupka pred sudom; ili, ako to nije slučaj
(d) pravo mesta gde se vodi postupak."

[49] Član 5, stavovi 2 i 3, glase:
„Bez uticaja na stav 3, sporazum o određivanju merodavnog prava može se zaključiti i izmeniti u bilo kom trenutku, ali najkasnije u trenutku pokretanja postupka pred sudom.
Ako pravo države u kojoj se vodi postupak to predviđa, supružnici takođe mogu da odrede merodavno pravo pred sudom tokom postupka. U tom slučaju, takvo određivanje će biti zabeleženo u sudu u skladu sa pravom države u kojoj se vodi postupak."

[50] Iako sam po sebi neproblematičan, preuranjeni izbor merodavnog prava ipak može dovesti do nekoliko spornih pitanja. Kakav je uticaj takvog izbora ukoliko je kao merodavno izabrano pravo države s kojim nijedan od bračnih drugova nema vezu duži vremenski period? Šta ako brak kao privatnopravni odnos uopšte više ni nema element inostranosti, ili se pak sadržina merodavnog prava vremenom izmenila u tolikoj meri da se više ne može smatrati svesnim izborom bračnih supružnika? (T. Kruger, Rome III and Parties' Choice, *Familie & Recht*, 2014, 10-11; J. Fawcett, J. M. Carruthers, *op. cit.*, 969; L. Stikane, *op.cit.*,

3. Zaštita „slabije strane"

Već na prvi pogled, iz zahteva materijalne (član 6) i formalne (član 7) punovažnosti sporazuma o izboru merodavnog prava možemo zaključiti da Rim III Regulativa teži da zaštiti „slabiju stranu" pri razvodu braka. Ovakav zaključak potvrđen je u samoj preambuli Regulative.[51] Naglašeno je kako Regulativa počiva na načelu informisanog i ravnopravnog izbora merodavnog prava od strane oba bračna druga, pri čemu svaki mora biti svestan pravnih i društvenih posledica takvog izbora. Shodno tome, sudovi su dužni da vode računa o tome da saglasnost supružnika bude zasnovana na potpunoj informisanosti i jednakim mogućnostima.[52]

a) Materijalna punovažnost

Postojanje i punovažnost sporazuma o izboru prava utvrđuje se prema pravu koje bi bilo merodavno da je sporazum punovažan, i koje će to i biti ukoliko je učinjeni izbor valjan – dakle, reč je o putativnom *lex causae*. Ipak, bračni drug koji tvrdi da nije dao saglasnost može se pozvati na pravo zemlje u kojoj ima uobičajeno boravište u vreme pokretanja postupka, ukoliko iz okolnosti slučaja proizilazi da ne bi bilo razumno primeniti putativni *lex causae*.[53] Kako autonomija volje svoje korene vuče iz poštovanja slobodne volje pojedinca, logično je što se zahteva da izbor bude autentičan (slobodno izražen, uz odsustvo mana volje)

435-436) Međutim, čini se da bi ista ova pitanja bila sporna i ukoliko bi se, na primer, pred sudom postavilo pitanje razvoda braka koji je trajao duži vremenski period, iako je sporazum o izboru merodavnog prava zaključen nakon sklapanja braka.

[51] „Pravila o materijalnoj i formalnoj punovažnosti trebalo bi urediti tako da se supružnicima omogući informisan izbor, uz puno poštovanje njihove saglasnosti, radi obezbeđivanja pravne sigurnosti i lakšeg pristupa pravdi." (recital br. 19, Preambula Rim III Regulative)

[52] „Informisan izbor oba supružnika predstavlja jedno od osnovnih načela ove Uredbe. Svaki od supružnika treba da bude u potpunosti svestan pravnih i društvenih posledica izbora merodavnog prava. Mogućnost zajedničkog dogovora o izboru prava ne sme dovesti u pitanje prava niti ravnopravan položaj supružnika. Stoga sudije u državama članicama koje učestvuju u pojačanoj saradnji treba da imaju u vidu značaj toga da supružnici budu adekvatno informisani o pravnim posledicama sporazuma o izboru merodavnog prava." (recital br. 18, Preambula Rim III Regulative)

[53] Član 6 Rim III Regulative glasi:
„Postojanje i validnost sporazuma o izboru prava ili bilo koje njegove odredbe utvrđuje se pravom koje bi ga regulisalo prema ovoj uredbi ako bi sporazum ili odredba bili važeći.
Ipak, supružnik, kako bi utvrdio da nije dao saglasnost, može se pozvati na pravo zemlje u kojoj ima uobičajeno boravište u vreme pokretanja postupka ako iz okolnosti proizilazi da ne bi bilo razumno utvrditi posledice njegovog ponašanja u skladu sa pravom navedenim u stavu 1."

i dovoljno informisan,[54] čime se štiti „slabija strana" koja bi se mogla pozvati na svoj *lex personalis* (pravo uobičajenog boravišta u trenutku pokretanja postupka).

b) Formalna punovažnost

Sporazum o izboru merodavnog prava mora biti u pisanoj formi (koji obuhvata i elektronsku komunikaciju, pod uslovom da postoji trajni zapis), datiran i potpisan od strane oba bračna druga. Države učesnice Rim III Regulative mogu predvideti dodatne formalne zahteve. Njihova primena zavisi od uobičajenog boravišta bračnih drugova: ako oba imaju uobičajeno boravište u istoj državi učesnici, primenjuju se zahtevi te države; ako imaju uobičajena boravišta u različitim državama učesnicama, dovoljno je ispuniti uslove jedne od njih; ako samo jedan bračni drug ima uobičajeno boravište u državi učesnici, primenjuju se pravila te države.[55] Zahtevi trećih država ne uzimaju se u obzir.[56] Iako cilj ovih zahteva jeste da se obezbedi informisan i promišljen izbor prava, pitanje njihove stvarne efikasnosti u zaštiti „slabije strane" ostaje otvoreno.[57]

4. Javni poredak

Ustanova javnog poretka, kao korektivni institut međunarodnog privatnog prava, omogućava da sud države foruma ne postupi po uputstvu domaće[58]

[54] J. Gray, *op. cit.*, 47.

[55] Član 7 Rim III Regulative glasi:
„Sporazum iz člana 5 stav 1 i 2 mora biti sačinjen u pisanoj formi, datiran i potpisan od strane oba supružnika. Svaka komunikacija elektronskim putem koja omogućava trajno čuvanje zapisa o sporazumu smatraće se ekvivalentom pisane forme.
Međutim, ako pravo države članice koja učestvuje u pojačanoj saradnji, u kojoj oba supružnika imaju uobičajeno boravište u trenutku zaključenja sporazuma, propisuje dodatne formalne uslove za ovu vrstu sporazuma, ti uslovi će se primenjivati.
Ako supružnici u trenutku zaključenja sporazuma imaju uobičajeno boravište u različitim državama članicama koje učestvuju u pojačanoj saradnji, a njihova prava predviđaju različite formalne zahteve, sporazum će biti formalno punovažan ako ispunjava uslove predviđene pravom bilo koje od tih država.
Ako samo jedan od supružnika ima uobičajeno boravište u državi članici koja učestvuje u pojačanoj saradnji u trenutku zaključenja sporazuma, a pravo te države propisuje dodatne formalne zahteve za ovu vrstu sporazuma, ti zahtevi će se primenjivati."

[56] Ovakvo rešenje ima pre svega praktičnu logiku, jer su države učesnice Rim III Regulative dužne da obaveste Evropsku komisiju o svojim zahtevima forme.

[57] T. Kruger, *op. cit.*, 12.

[58] U slučaju Rim III Regulative, radi se o nadnacionalnim kolizionim normama koje i dalje čine sastavni deo pravnog sistema države foruma koja je učesnica Regulative.

kolizione norme i ne primeni materijalnu normu stranog merodavnog prava ukoliko bi njeni meritorni efekti bili u suprotnosti sa osnovnim principima na kojima se temelji domaći pravni poredak.[59] Opšteprihvaćeno je da se mehanizam javnog poretka aktivira samo izuzetno, i to kada su ugrožene najosnovnije, odnosno najvažnije vrednosti jednog pravnog sistema.[60] Ovaj mehanizam u Rim III Regulativi javlja se u dva vida – prohibitornom (član 12)[61] i permisivnom (član 10).[62]

a) Prohibitorni vid

U svom prohibitornom vidu, ustanova javnog poretka iz člana 12 Regulative ne razlikuje se od onih koje predviđa većina evropskih zakonodavstava.[63] Iz samog teksta ove sveobuhvatne norme jasno je da je namenjena da obuhvati situacije u kojima bi primena stranog prava kao takvog, a ne stranog prava shvaćenog *in abstracto*, dovela do narušavanja navedenih vrednosti. Takav zaključak potvrđuje i reč „očigledno" (engl. *manifestly*) koja nas upućuje na dejstvo sporne norme stranog merodavnog prava. Dakle, ukoliko bi bračni drugovi izabrali (ili bi u odsustvu izbora pravila Regulative predvidela) kao merodavno pravo zemlje čije bi norme imale dejstvo koje vređa javni poredak države foruma, sud bi već na osnovu Rim III Regulative mogao otkloniti njihovu primenu.

b) Permisivni vid

U kontekstu razvoda braka, javni poredak se tradicionalno shvata tako da obuhvata, makar u državama članicama Evropske unije, dve suštinske vrednosti: pravo na razvod ili zakonsku rastavu kad god zajednički život postane nepodnošljiv za bilo kog od bračnih drugova, i jednakost bračnih drugova u

---

[59] Vid. M. Dika *et al*., *op. cit*., 14; T. Varadi *et al., op. cit*., 153-160; P. Franzina, *op. cit*., 123; P. Rogerson, *op. cit*., 424-425.

[60] P. Franzina, *op. cit*., 123.

[61] Član 12 Rim III Regulative glasi:
„Primena odredbe prava određenog na osnovu ovog pravilnika može se odbiti samo ako je takva primena očigledno nespojiva sa javnim poretkom države foruma."

[62] Član 10 Rim III Regulative glasi:
„Kada zakon koji se primenjuje na osnovu člana 5 ili člana 8 ne predviđa razvod ili ne daje jednom od supružnika jednak pristup razvodu ili zakonskoj rastavi na osnovu njihovog pola, primenjivaće se zakon države foruma."

[63] Srpski ZMPP u članu 4 suštinski na isti način propisuje funkcionisanje mehanizma javnog poretka: „Ne primenjuje se pravo strane države ako bi njegovo dejstvo bilo suprotno Ustavom Republike Srbije utvrđenim osnovama društvenog uređenja."

pogledu razvoda i zakonske rastave.[64] Upravo ove vrednosti eksplicitno su navedene u članu 10 Regulative, čiji je cilj da omogući razvod braka u onim situacijama kada to po inače merodavnom pravu ne bi bilo moguće. Stoga, ako bi bračni drugovi izabrali (ili bi u odsustvu izbora pravila Regulative predvidela) kao merodavno pravo koje ne predviđa razvod[65] ili ne daje jednom od supružnika jednak pristup razvodu ili zakonskoj rastavi na osnovu njihovog pola, primenilo bi se *lex fori* kako bi se brak mogao razvesti ili kako bi se „slabija strana" zaštitila od diskriminacije.

5. *Renvoi*

Renvoi, odnosno institut uzvraćanja i preupućivanja, isključen je kod primene Rim III Regulative.[66] Međunarodno privatno pravo Evropske unije sledilo je relativno strog pristup isključivanja primene *renvoi* od usvajanja Rim I Regulative (član 20), a potom i Rim II Regulative (član 24). Opravdanje za ovakvu tendenciju evropskog zakonodavca prvenstveno možemo pronaći u težnji za unifikacijom[67] kolizionog prava Evropske unije.[68] Osim toga, iz nekih oblasti *renvoi* je isključen zbog same prirode i strukture kolizionih pravila.[69] U pravnoj doktrini se smatra kako je primena *renvoi* u slučajevima kada je merodavno pravo utvrđeno izborom prava učesnika privatnopravnog odnosa protivna suštini i svrsi autonomije volje kao takve.[70] Uzevši u obzir generalni stav evropskog zakonodavca prema

[64] P. Franzina, *op. cit.*, 124.

[65] Sličnu odredbu poznaje i srpski ZMPP – prema članu 35, u slučaju nerazrešivosti braka po inače merodavnom pravu, sudovi primenjuju *lex fori* kako bi brak razveli. Nerazrešivost braka može se shvatiti uže ili šire, odnosno može obuhvatati samo one slučajeve u kojima se brak uopšte ne bi mogao razvesti zbog principa nerazrešivosti braka u pravu koje je inače merodavno, ili pak i one situacije u kojima je brak u načelu razrešiv, ali se u konkretnom slučaju ne bi mogao razvesti. Vid. T. Varadi *et al*., *op. cit*., 308; M. Dika *et. al*, *op. cit*., 123-124.

[66] Član 11 Rim III Regulative glasi:
„Kada se ovom Uredbom predviđa primena prava države, to znači primenu važećih pravnih pravila u toj državi, osim njenih pravila o privatnom međunarodnom pravu."

[67] U slučaju *MacMillan Inc v Bishopgate Investment Trust Plc* od 2. novembra 1995. (Visoki sud Engleske i Velsa, Velika Britanija) naglašeno je kako se jedinstvenost rezulata ne može postići „sudijskom mentalnom gimnastikom" putem instituta *renvoi*, već jedino unifikacijom kolizionih normi na nadnacionalnom nivou.

[68] P. Provaznik, *Renvoi* as a Value-Laden Technique of Conflict of Laws, *The Lawyer Quarterly* 15(2025)1, 52.

[69] *Ibid*., 52.

[70] T. Varadi *et al*., *op. cit*., 147; S. Đorđević, Z. Meškić, *Međunarodno privatno pravo I – Opšti deo*, Kragujevac 2016, 54; M. Dika *et al*., *op. cit*., 28.

renvoi,[71] kao i činjenicu da Regulativa predviđa autonomiju volje kao primarnu tačku vezivanja pri određivanju merodavnog prava za razvod braka, logična je odluka da se ovaj institut isključi iz primene za potrebe Regulative.

IV Komparativna i normativna analiza

1. Komparativni prikaz

Radi sistematičnijeg i preglednijeg sagledavanja ključnih razlika i određenih sličnosti između analiziranih normativnih rešenja Rim III Regulative i srpskog ZMPP, u nastavku je dat komparativni prikaz u tabelarnoj formi.

	Rim III Regulativa	ZMPP
Osnovna koliziona norma	1. Ograničena autonomija volje (član 5); 2. Zajedničko uobičajeno boravište bračnih drugova u vreme pokretanja postupka; 3. Poslednje zajedničko uobičajeno boravište bračnih drugova pod uslovom da period boravišta nije završen više od godinu dana pre pokretanja postupka pred sudom, ukoliko jedan od bračni drugova još uvek boravi u toj državi u vreme pokretanja postupka; 4. Zajedničko državljanstvo bračnih drugova u vreme pokretanja postupka; 5. *lex fori*. (u nedostatku odabira merodavnog prava u skladu sa članom 5; supsidijarna primena; član 8)	1. Zajedničko državljanstvo bračnih drugova u vreme podnošenja tužbe; 2. Obična kumulacija prava država čiji su bračni drugovi državljani u vreme podnošenja tužbe. (supsidijarna primena; član 35)

[71] Izuzetak predstavlja Uredba br. 650/2012 od 4. jula 2012. godine o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i prihvatanju i izvršenju autentičnih instrumenata u pitanjima nasleđivanja i o uspostavljanju evropskog sertifikata o nasleđivanju, koja eksplicitno predviđa primenu *renvoi* u članu 34.

Autonomija volje	Ograničena. Propisuju se i ograničenja koja se tiču samog sporazuma o izboru merodavnog prava – vremenska (član 5), materijalna (član 6) i formalna (član 7), čiji je cilj da obezbede informisani i ravnopravni izbor prava (Preambula).	Nije predviđena.
Permisivni vid javnog poretka	Ukoliko merodavno pravo ne predviđa razvod ili ne daje jednom od supružnika jednak pristup razvodu ili zakonskoj rastavi na osnovu njihovog pola, primenjivaće se *lex fori*. (član 10)	Ukoliko se brak ne bi mogao razvesti kumulativnom primenom prava državljanstva bračnih drugova u vreme podnošenja tužbe, primeniće se *lex fori* ukoliko: a) jedan od bračnih drugova ima prebivalište u Republici Srbiji u vreme podnošenja tužbe; ili b) jedan od bračnih drugova ima državljanstvo Republike Srbije. (član 35)
Prohibitorni vid javnog poretka	Neće se primeniti norma stranog prava ukoliko je njeno dejstvo suprotno javnom poretku države foruma. (član 12)	Neće se primeniti norma stranog prava ukoliko je njeno dejstvo suprotno javnom poretku Republike Srbije. (član 4)
Renvoi	Isključena primena. (član 11)	Propisana je primena *renvoi*, kojom se predviđa primena teorije stranog suda (engl. *foreign court theory*),[72] osim u slučaju kada dođe do uzvraćanja na domaće pravo – tada se primenjuje materijalno pravo Republike Srbije (član 6)

[72] Iako član 6 ZMPP to ne propisuje eksplicitno, radi se o rezultatu sistemskog tumačenja ovog člana preko člana 9 ZMPP (rešenje problema kvalifikacije) koji glasi: „Pravo strane države primenjuje se prema svom smislu i pojmovima koje sadrži." T. Varadi *et al.*, *op. cit.*, 149.

Na osnovu uporednog prikaza rešenja Rim III Regulative i srpskog ZMPP-a u oblasti razvoda braka možemo zaključiti da se sva prikazana odstupanja mogu svesti na dve osnovne razlike: prva, o kojoj je već bilo reči, *lex personalis* koji evropski zakonodavac preferira je uobičajeno boravište, dok se srpski (odnosno bivši jugoslovenski) zakonodavac opredeljuje za državljanstvo; druga, i za potrebe ovog rada važnija, jeste predviđanje ograničene autonomije volje kao primarne tačke vezivanja za razvod braka u međunarodnom privatnom pravu Evropske unije. Nezavisno od razlika u odnosu na rešenja Rim III Regulative, kritike člana 35 ZMPP u pravnoj doktrini nisu malobrojne. Ističe se kako je, u težnji da se tačka vezivanja fiksira i izbegne mobilni sukob zakona, formulacija „u vreme podnošenja tužbe" neadekvatna jer u vreme donošenja zakona jugoslovensko porodično pravo nije poznavalo sporazumni razvod braka za razliku od danas; formulacija „ako se brak ne bi mogao razvesti" ostavlja prostor za interpretaciju da li se radi o užoj ili široj koncepciji nerazrešivosti braka; primena dva prava (obična kumulacija) na razvod braka uporednopravno posmatrano vrlo je neuobičajena.[73]

2. Nacrt novog ZMPP

Iz prethodno navedenih razloga je bilo (i nažalost ostalo) poželjno izmeniti, u manjoj ili većoj meri, norme koje se tiču određivanja merodavnog prava za razvod braka. Odluka da se, umesto izmena već postojećeg zakona, pristupi sveobuhvatnoj reformi srpskog međunarodnog privatnog prava, bila je motivisana upravo pripremanjem za recepciju pravnih tekovina Evropske unije.[74] Na osnovu te tendencije, Nacrt uređuje razvod braka na identičan način kao i Rim III Regulativa.[75]

---

[73] Vid. M. Živković, Osvrt na neka pitanja srpskog međunarodnog privatnog prava, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* (2020)86, 66-67; B. Bordaš, Harmonizacija normi o razvodu braka sa stranim elementom u Srbiji sa pravilima o sukobu zakona i sukobu nadležnosti u EU, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 43(2009)3, 88; V. Čolović, Uredba Evropskog parlamenta i Saveta o primeni poboljšane saradnje u oblasti prava koje se primenjuje na razvod i pravno razdvajanje (br. 1259/2010 od 20. decembra 2010), *Evropsko zakonodavstvo* 10(2011)35-36, 40. Iako neuobičajena za razvod braka, obična kumulacija ima za cilj da izbegne već pomenute „hramaljuće" pravne odnose – kumulativnim ispunjenjem svih uslova iz oba pravna poretka obezbeđuje se da će privatnopravni odnos biti valjan u svim državama, čime se postiže pravna sigurnost. S. Đorđević, Z. Meškić, *op. cit.*, 53.

[74] V. Pavić, M. Jovanović, *op. cit.*, 433.

[75] Nacrt novog ZMPP dostupan je na: https://www.prafak.ni.ac.rs/files/Nacrt-ZMPP-Ministarstvo.pdf, posećeno: 14. 2. 2026.

Ograničena autonomija volje kojom se bračnim drugovima dozvoljava izbor na isti način kao na osnovu Regulative uz odgovarajuće vremensko ograničenje (član 90 Nacrta); ista pravila o materijalnoj (član 91 Nacrta)[76] i formalnoj (član 92 Nacrta) punovažnosti sporazuma o izboru merodavnog prava; ista koliziona norma sa supsidijarnim tačkama vezivanja kojom se određuje merodavno pravo u odsustvu izbora (član 93 Nacrta)[77]; ista permisivna klauzula javnog poretka kojom se predviđa da će se primeniti *lex fori* u slučaju da merodavno pravo ne predviđa mogućnost razvoda ili ne pruža jednako pravo na razvod čineći diskriminaciju (član 94).[78] Takođe, javni poredak kao opšti institut međunarodnog privatnog prava u svom tipičnom prohibitornom vidu deluje na isti način, s tim da je precizirano da se u obzir uzima intenzitet privatnopravnog odnosa sa pravnim poretkom Republike Srbije, odnosno zahteva se određeni intenzitet unutrašnje povezanosti, kao i da se u slučaju neprimene norme stranog prava primenjuje odgovarajuća odredba *lex fori* (član 43). Primena *renvoi* je isključena ukoliko nije drugačije određeno, što u slučaju određivanja merodavnog prava za razvod braka nije slučaj, čime je rešenje isto kao i prema Rim III Regulativi (član 37). I najzad, kao što se iz dosadašnjeg izlaganja može zaključiti s obzirom na to da je napomenuto da se radi o identičnim rešenjima, Nacrt uklanja i suštinsku drugu razliku između postojećeg ZMPP-a i međunarodnog privatnog prava Evropske unije, konačno predviđajući uobičajeno boravište kao tačku vezivanja.[79]

---

[76] Kod materijalne punovažnosti sporazuma ipak postoji jedna razlika – Nacrt novog ZMPP ne predviđa mogućnost da se bračni drug koji tvrdi da nije dao saglasnost pozove na pravo zemlje u kojoj ima uobičajeno boravište u vreme pokretanja postupka kako bi to i dokazao.

[77] Dakle, umesto trenutne formulacije „u vreme podnošenja tužbe", tvorci Nacrta opredelili su se da tačku vezivanja vežu za momenat pokretanja postupka, što obuhvata kako razvod braka na osnovu tužbe, tako i sporazumni razvod braka. Takođe, prevaziđena je obična kumulacija, odnosno u svakom slučaju na razvod braka primeniće se samo jedno pravo.

[78] Ovakva formulacija više ne ostavlja prostor za interpretaciju šta znači „ako se brak ne bi mogao razvesti", odnosno sam Nacrt precizira da se radi o situacijama kada razvod kao takav nije predviđen ili jednom od bračnih drugova nije pruženo jednako pravo na razvod.

[79] Član 6 Nacrta definiše uobičajeno boravište:

„Uobičajenim boravištem fizičkog lica smatra se mesto u državi u kojoj se nalazi centar njegovih životnih interesa i u kojoj uobičajeno boravi, bez obzira da li je njegov boravak upisan u evidenciju nadležnog organa i nezavisno od dozvole boravka ili nastanjenja.

U cilju određivanja uobičajenog boravišta u smislu stava 1 ovog člana, uzimaju se u obzir sve okolnosti lične ili poslovne prirode koje ukazuju na trajnije veze sa ovom državom ili na nameru da se takve veze zasnuju."

Dok je trenutno važeći ZMPP predstavljao progresivan i sistemski dosledan zakon za vreme svog nastanka,[80] rešenja predviđena Nacrtom, oblikovana prema modelu Rim III Regulative, donose viši stepen fleksibilnosti, pravne sigurnosti i evropske kompatibilnosti. Time se kolizionopravni režim za razvod braka prilagođava savremenim društvenim tokovima i transnacionalnoj mobilnosti, uz očuvanje temeljnih principa domaćeg međunarodnog privatnog prava, ali sa njihovim širim i funkcionalno efikasnijim domašajem.

V Zaključak

Imajući u vidu da se savremeno međunarodno privatno pravo u oblasti porodičnopravnih odnosa postepeno, ali jasno, kreće ka priznavanju autonomije volje kao tačke vezivanja, te da takvo rešenje sa sobom nosi već obrazložene inherentne prednosti, zadržavanje tradicionalnih tačaka vezivanja u srpskom ZMPP-u, gotovo pola veka nakon njegovog stupanja na snagu, čini se normativno prevaziđenim i nedovoljno usklađenim sa savremenim tendencijama. Potrebu da se srpsko međunarodno privatno pravo usmeri u moderne tokove, kao i da se uskladi sa pravom Evropske unije u svetlu potencijalnog članstva Republike Srbije, kao što je i prikazano, uvideli su tvorci Nacrta novog ZMPP.

Na terenu međunarodnog privatnog prava, uprkos priznavanju autonomije volje učesnicima porodičnopravnog odnosa za koji je država, a i društvo uopšte, posebno zainteresovana, i dalje ostaje mogućnost da se koriguje rezultat koji se postiže izborom merodavnog prava.[81] Osim toga, upravo prema uzoru na Rim III Regulativu, moguće je precizirati domašaj autonomije volje kao kolizionog instrumenta u porodičnopravnoj sferi propisivanjem određenih ograničenja. Zahtevanjem koneksiteta pri izboru merodavnog prava, određivanjem uslova materijalne i formalne punovažnosti sporazuma o izboru merodavnog prava radi obezbeđivanja slobodnog, informisanog i ravnopravnog pristanka, kao i vremenskog ograničenja za zaključenje sporazuma, a uz

[80] Pavić i Jovanović naglašavaju kako su osnovni principi međunarodnog privatnog prava u ZMPP postavljeni na način koji mu je omogućio da se prilagođava potrebama novih vremena, čemu svedoči činjenica da ne samo da je nadživeo državu u kojoj je nastao, već se i danas primenjuje ili u izvornom, ili u minimalno izmenjenom obliku, na velikom delu teritorije bivše Jugoslavije. V. Pavić, M. Jovanović, *op. cit.*, 455.

[81] Mehanizmi koji svakako stoje na raspolaganju organima koji primenjuju pravo jesu ustanova javnog poretka, zabrana izigravanja zakona i norme neposredne primene. T. Varadi *et al.*, *op. cit.*, 372.

isključenje primene *renvoi*, čini se da je Regulativa uspela da uspostavi jedan savremeni i sveobuhvatni režim razvoda braka sa elementom inostranosti, kojim se eliminišu bojazni od autonomije volje kao tačke vezivanja. Takođe, moglo bi se argumentovati i da je nelogično ne priznati bračnim drugovima da sami izaberu merodavno pravo za razvod braka – ukoliko im zakon dozvoljava da podnesu predlog za sporazumni razvod braka i time odluče o sudbini svog odnosa, nejasno je zašto ne bi mogli, po maksimi *qui potest plus, potest minus*, ujedno i da odrede pravo prema kojem će brak biti razveden.

Razlike između režima razvoda braka sa elementom inostranosti u srpskom i evropskom zakonodavstvu posledica su, pre svega, prirodne evolucije međunarodnog privatnog prava tokom nekoliko decenija koje ih razdvajaju. S tim na umu, prikazani razvoj merodavnog prava za razvod braka – od tradicionalnih tačaka vezivanja sadržanih u važećem srpskom ZMPP ka modelu ograničene autonomije volje koji afirmiše Rim III Regulativa u okviru prava Evropske unije – nema za cilj kritiku nekadašnjeg jugoslovenskog zakonodavca, već ukazivanje na potrebu normativne modernizacije od strane savremenog srpskog zakonodavca.

Fani Spalević*

The evolution of the law applicable to divorce with a foreign element: from traditional connecting factors to the modern concept of limited party autonomy – Serbian Private International Law Act in the light of Rome III Regulation

Summary

The paper analyses the evolution of the law applicable to divorce with a foreign element – from traditional connecting factors, such as nationality and domicile, to the modern concept of limited party autonomy, affirmed in European Union law through the Rome III Regulation. The focus of the paper is a comparative and normative analysis of the current Serbian Private International Law Act and the solutions provided by the Rome III Regulation, with particular reference to the Draft of the new Serbian Private International Law Act.

Starting from the premise that globalisation and increased mobility lead to a growing number of international marriages and, consequently, cross-border

* First year PhD student at the Faculty of Law, University of Belgrade, Serbia.

divorces, the author emphasises that determining the applicable law in such situations is one of the most complex issues in private international law. Marriage has traditionally been subject to strong state protection, which explains why national systems have long maintained a restrictive approach to recognising party autonomy as a connecting factor in family matters. In this context, the Rome III Regulation represents a significant step forward. It introduces limited party autonomy as the primary connecting factor for divorce, while in the absence of choice it provides for hierarchically ordered subsidiary connecting factors. The paper examines in detail the limitations imposed on party autonomy: the requirement of a connection between the chosen law and the marriage, time limits for concluding a choice-of-law agreement, and the conditions of substantive and formal validity. Particular attention is paid to the protection of the "weaker party" through the requirement of informed and genuine consent. The mechanisms of public policy, both prohibitive and permissive, are also analysed, as well as the exclusion of renvoi in line with the EU's tendency towards the unification of conflict-of-laws rules and enhanced legal certainty.

By contrast, the current Serbian Private International Law Act does not recognise party autonomy as a connecting factor for divorce. It relies primarily on the spouses' common nationality at the time the action is brought and, subsidiarily, on the cumulative application of the laws of their nationalities. Although coherent and progressive at the time of its adoption, this solution is now criticised for its rigidity and limited adaptability to contemporary social developments. Unlike EU law, Serbian private international law retains nationality as the primary connecting factor and allows for renvoi.

The paper argues that these differences stem from distinct conceptual approaches: EU law favours habitual residence as the *lex personalis* and recognises party autonomy, whereas Serbian legislation traditionally relies on nationality and a strong state role in family matters. Special attention is devoted to the Draft of the new Serbian Private International Law Act, which fully adopts the model of the Rome III Regulation. It introduces limited party autonomy, recognises habitual residence as the principal connecting factor, mirrors the rules on the validity of choice-of-law agreements, excludes renvoi, and incorporates the permissive public policy clause. This reform would enhance flexibility, legal certainty and compatibility with the European legal framework.

In conclusion, the author maintains that contemporary developments in private international law clearly support the recognition of party autonomy in determining the law applicable to divorce. Retaining traditional solutions in the current Serbian Private International Law Act appears normatively out-

dated. Introducing limited party autonomy, accompanied by appropriate safeguards, would establish a balanced system combining private autonomy with the protection of public interests and would represent a necessary step towards the modernisation of Serbian private international law in the field of cross-border divorce.

Keywords: private international law, divorce, party autonomy, Rome III Regulation, Serbian Private International Law Act.

Literatura

Barlow, A. W v W (Nullity: Gender) and B v B (Validity of Marriage: Transsexual) – A new approach to transsexualism and a missed opportunity?, *Child and Family Law Quarterly* 13(2001)2, 225–241.

Beilfuss, G. „The Unification of Private International Law in Europe: A Success Story?", in: *Future of Family Property in Europe* (eds. K. Boele-Woelki, J. Miles, J. M. Scherpe), Cambridge 2011, 320–340. https://doi.org/10.1017/9781839700156.017

Bordaš, B. Harmonizacija normi o razvodu braka sa stranim elementom u Srbiji sa pravilima o sukobu zakona i sukobu nadležnosti u EU, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 43(2009)3, 75–97.

Bradley, D. „A Family Law for Europe? Sovereignty, Political Economy and Legitimation", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 65–104. https://doi.org/10.2202/1535-1653.1121

Cavers, D. Contemporary Conflicts of Law in American Perspectives, *Recueil des Cours* 130 (1970), 75–308.

Cvejić-Jančić, O. Brak i razvod između prošlosti i budućnosti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* XLIII(2009)2, 63–88.

Čolović, V. Uredba Evropskog parlamenta i Saveta o primeni poboljšane saradnje u oblasti prava koje se primenjuje na razvod i pravno razdvajanje (br. 1259/2010 od 20. decembra 2010), *Evropsko zakonodavstvo* 10(2011)35-36, 31–41.

Dethloff, N. „Arguments for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe", in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 37–64.

Dika, M., Knežević, G., Stojanović, S. *Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu*, Beograd 1991.

Draškić, M. *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd 2011.

Đorđević, M., Jovanović, M. „Unifikacija ugovornog prava u Evropskoj uniji – kolizioni i materijalnopravni aspekti", u: *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. V. Radović), Beograd 2013, 198–218.

Đorđević, S. Postupanje javnog beležnika prilikom zaključenja bračnog ugovora sa elementom inostranosti – nekoliko napomena iz ugla međunarodnog privatnog prava, *Glasnik prava* 15(2004)2, 23–38. https://doi.org/10.46793/GP.1502.23DJ

Đorđević, S., Meškić, Z. *Međunarodno privatno pravo I – Opšti deo*, Kragujevac 2016.

Fawcett, J., Carruthers, J. M. *Cheshire, North & Fawcett – Private International Law*, 14th edition, Oxford 2008. https://doi.org/10.1093/law/9780199284252.001.0001

Franzina, P. The Law Applicable to Divorce and Legal Separation under Regulation (EU) No. 1259/2010 of 20 December 2010, *Cuadernos de Derecho Transnacional* 3 (2011)2, 85–129.

Gray, J. Party Autonomy Under the New Brussels IIa (Recast) Regulation: Stalemates and Innovation, *Utrecht Law Review* 18(2022)1, 45–56. https://doi.org/10.36633/ulr.763

Hatfield, H. Private International Law Concepts in Divorce, *American Journal of Family Law*, 19(2005)2, 77–83.

Kruger, T. Rome III and Parties' Choice, *Familie & Recht*, 2014. https://doi.org/10.5553/FenR/.000013

McEleavy, P. Harmonizing the Law Applicable to Divorce and Legal Separation – Enhanced Cooperation as the Way Forward?, *International and Comparative Law Quarterly* 59(2010)4, 1143–1158. https://doi.org/10.1017/S0020589310000564

Medić Musa, I. Poboljšana suradnja – Quo vadis, Europa? *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 62(2012)1-2, 257–288.

Michaels, R. „Globalisation and Law: Law Beyond the State", in: *Law and Society Theory* (eds. R. Banakar, M. Travers), Hart, Oxford 2013, 287–303.

Muelders-Klein, M. T. „Towards a European Civil Code on Family Law? Ends and Means“, in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 105–117.

Novaković, U. *Pravo na poštovanje porodičnog života*, Beograd 2015.

Panov, S. *Porodično pravo*, Beograd 2011.

Pavić, V., Jovanović, M. „Evolucija principa uređivanja privatnopravnih odnosa sa elementom inostranosti u srpskim kodifikacijama međunarodnog privatnog prava”, u: *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. V. Radović), Beograd 2020, 430–456.

Pešić Jenaćković, D. Razvod braka: istorijsko-pravni, demografski i sociološki aspekti, *Sociološki godišnjak* (2018)13, 41–58. https://doi.org/10.5937/SocGod1813041P

Pfeiffer, M. Choice of Law in International Family and Succession Law, *The Lawyer Quarterly* 2(2012)4, 291–305.

Pintens, W. „Europeanisation of Family Law“, in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 3–33.

Provaznik, P. Renvoi as a Value-Laden Technique of Conflict of Laws, *The Lawyer Quarterly* 15(2025)1, 43–58.

Rogerson, P. *Collier's Conflict of Laws*, 4th edition, Cambridge 2013. https://doi.org/10.1017/CBO9781139048798

Schwenzer, I. „Methodological Aspects of Harmonisation of Family Law”, in: *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe* (ed. K. Boele-Woelki), Antwerp 2003, 143–158.

Stanivuković, M., Živković, M. *Međunarodno privatno pravo – Opšti deo*, Beograd 2010.

Stikane, L. What Effect Does European Private International Law on Cross-border Divorce Have on National Family Laws and International Obligations of the Member States?, *Athens Journal of Law* 5(2019)4, 435–456. https://doi.org/10.30958/ajl.5-4-5

Stjepanović, B. Regulisanje međunarodnog razvoda braka i Uredba Rim III – Efekat na pozitivno porodično zakonodavstvo, *Strani pravni život* 63(2019)1, 79–90. https://doi.org/10.5937/spz63-20534

Šimović, I., Ćurić, I. Europska unija i obiteljsko pravo: međunarodnoprivatnopravni, procesnopravni i materijalnopravni aspekti, *Ljetopis socijalnog rada* 22(2015)2, 163–189. https://doi.org/10.3935/ljsr.v22i2.87

Torga, M. Party Autonomy of the Spouses under the Rome III Regulation in Estonia – Can Private International Law Change Substantive Law?, *Netherlands Journal on Private International Law* 12(2012)4, 67–91.

Varadi, T., Bordaš, B., Knežević, G., Pavić, V. *Međunarodno privatno pravo*, Beograd 2008.

Wills, M. M. Conflicts of Law in Divorce Litigation: A Looking-Glass World?, *Campbell Law Review* 10(1987)1, 67–91.

Živković, M. Osvrt na neka pitanja srpskog međunarodnog privatnog prava, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* (2020)86, 59–74. https://doi.org/10.5937/zrpfn0-24464

Internet izvori

Tekst Rim III Regulative na jezicima država učesnica: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32010R1259, posećeno 31. 1. 2026.

Tekst Nacrta novog Zakona o međunarodnom privatnom pravu: https://www.prafak.ni.ac.rs/files/Nacrt-ZMPP-Ministarstvo.pdf, posećeno 14. 2. 2026.

Pravni izvori

Uredba Evropskog parlamenta br. 593/2008 od 17. juna 2008. o pravu koje se primjenjuje na ugovorne obaveze.

Uredba Evropskog parlamenta br. 864/2007 od 11. jula 2007. o pravu koje se primjenjuje na vanugovorne obaveze.

Uredba Evropskog parlamenta i Saveta o primeni poboljšane saradnje br. 1259/2010 od 20. decembra 2010. godine. u oblasti prava koje se primenjuje na razvod i zakonsku rastavu.

Uredba (EU) br. 2019/1111 od 25. juna 2019. godine o nadležnosti, priznavanju i izvršenju odluka u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti, kao i o međunarodnoj otmici dece.

Uredba (EU) br. 650/2012 od 4. jula 2012. o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i prihvatanju i izvršavanju javnih isprava u naslednim stvarima i o uspostavljanju Evropske potvrde o nasleđivanju.

Uredba (EU) br. 4/2009 od 18. decembra 2008. godine o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i saradnji u pitanjima koja se odnose na obaveze izdržavanja.

Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, *Službeni list SFRJ*, br. 43/82 i 72/82 - ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 - dr. zakon.

Sudske odluke

Odluka Visokog suda Engleske i Velsa (Velika Britanija), *Marinos v. Marinos* od 3. septembra 2007.

Odluka Visokog suda Engleske i Velsa (Velika Britanija), *MacMillan Inc v Bishopgate Investment Trust Plc* od 2. novembra 1995.

Odluka Doma lordova (Velika Britanija), *Bellinger v Bellinger* od 10. aprila 2003.

Odluka Suda pravde Evropske unije, *Anna Herrero Romeu v European Commission* od 25. oktobra 2005.

Odluka Suda pravde Evropske unije, *Pedro Magdalena Fernández v Commission of the European Communities* od 28. septembra 1993.

Primljeno: 2. mart 2026.

Prihvaćeno: 28. april 2026.